

Otrok žrtev - otrok priča v kazenskem postopku

Katja G. Šugman*

Odkar je v zadnjih desetletjih narasla pozornost za sindrom telesno in spolno trpinčenega otroka, je vedno več otrok začelo nastopati na sodiščih v vlogi priče v zvezi s kaznivimi dejanji, v katerih so bili sami žrtve. Izkazalo se je, da je bil sodni sistem, kot racionalni sistem, ustvarjen od odraslih za odrasle, skorajda povsem neprimeren za otroke in nepripravljen prilagoditi se otrokom. To je po eni strani onemogočalo razsojanje v zadevah, v katerih so bili otroci skorajda edine priče in po drugi strani povzročalo otrokom dodatne travme. Počasi se iz anglosaških držav, od koder prihajajo tudi najštevilnejše raziskave na to temo, tudi v našo zakonodajo prebijajo spoznanja o tem, kako olajšati otrokov položaj. Otroka naj bi predhodno pripravili na pričevanje; zaslišal naj bi ga multidisciplinarni tim v nenavzočnosti obdolženega in sicer samo enkrat (tako zaslišanje ima lahko celo pozitiven učinek); okoliščine in vzdušje zasliševanja naj bi bili otroku čimbolj naklonjeni; tovrstni postopki naj bi potekali pospešeno ali v skrajšani obliki; otrok bi moral imeti pravico, da je v vseh postopkih z njim oseba, ki ji zaupa; spremiti bi bilo treba nekatera dokazna pravila in organizirati podporno mrežo za žrtve in njim bližnje osebe.

Ključne besede: otrok žrtev, otrok priča, kazenski postopek, travma, sposobnost pričevanja, dokazna pravila

UDK: 343.143.5

Uvod

V zadnjih desetletjih¹, ko je narasla pozornost za opažanje sindroma trpinčenega otroka,² je skokovito naraslo tudi število kazenskih postopkov zaradi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost ali zoper življenje in telo, v katerih so bili žrtve otroci. Praviloma gre za otroke, ki so žrtve spolnega ali fizičnega nasilja znotraj lastne družine. S porastom števila tovrstnih sojenj se je oblikoval tudi problem otroka kot priče v kazenskem postopku, v katerem je sam žrtev kaznivega dejanja.

Položaj priče je načeloma manj stresen od položaja obdolženca, če pa je priča otrok, ki je hkrati žrtev kaznivega dejanja, je položaj precej bolj zapleten. Otrok mora svojo vednost izpovedovati in podoživljati v tujem, skrajno formaliziranem okolju, kjer je tako rekoč brez zaveznika, v okolju, ki so ga ustvarili odrasli in je prirejeno odraslim, okolju, ki ga sam ne razume in ki ne razume njega in ki se mu najverjetneje zdi sovražno ali vsaj neprijetno.³

V takih primerih je otrok že do samega začetka postopka navadno dvojno travmatiziran. Najprej deluje kot travma trpinčenje ali spolna zloraba. Nadaljnjo travmo pomeni čas, ko se otrok odloči, da spregovori, ali ko njegovo stisko opazijo drugi - še preden pride do uvedbe kazenskega postopka. Pri

tem otrok doživlja hude dvome in čustveno ambivalentnost v zvezi s tem, ali naj razkrije dejanja bližnje osebe in s tem na nek način zaščiti sebe, pa hkrati izda osebo, ki jo ima navadno rad. Če spregovori, potem se pogosto še dodatno poslabšajo razmere doma; otroku morebiti ne verjamejo, povečajo se pritiski nanj v zvezi s tem, kaj naj govori in kako naj govori, poveča se strah, možnosti dodatnega kaznovanja ipd.

V naslednjem koraku otroka izprašujejo učiteljice, vzgojitelji, socialni delavci, zdravniki ipd. Otrok se počasi zave, da se v primeru uvedbe kazenskega postopka lahko zgodi, da bodo prav osebe, ki bi ga morale ščititi (npr. starši), kaznovane, morebiti bodo morale celo v zapor. Družinske razmere bodo tako rekoč do kraja porušene in sam otrok se bo znašel v položaju, ki ga ne more predvideti in je že samo zato grozeč. Hkrati pa je to še stanje, katerega končni rezultat bo morda to, da bo celo manj zaščiten, kot je bil prej.⁴ Pri tem pa ga spremilja še občutek krivde, da je prav on glavna priča zoper bližnje osebe, torej tudi glavni vzrok za kaznovanje. Molk pa je lahko, po drugi strani, še bolj ubijajoč.

Nazadnje se pojavi še travma samega delovanja pravosodnega kazenskopravnega sistema.⁵ Otrok nenadoma postane eden od dokaznih virov, eden od kamenčkov v pravosodju, ki je vajeno postopanja z odraslimi ljudmi. Ker gre tako v primeru fizičnega trpinčenja kot v primeru spolnih zlorab za kazniva dejanja, ki jih je izredno težko dokazati, ker navadno ni nikakršnih prič, redko obstaja zdravniška dokumentacija, je otrok pogosto edina ali vsaj ključna priča v primeru. Če je otrok ključna priča, to pomeni, da bo ravno zaradi pomanjkanja drugih dokazov na strani obrambe deležen skrajnega, milo rečeno, skeptičizma in poskusa ovrženja njegovih trditvev. To tudi pomeni, da bo obramba poskušala na različne načine spodbijati verodostojnost

* Katja G. Šugman, doktorica pravnih znanosti, asistentka na Pravni fakulteti v Ljubljani, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana.

¹ V začetku šestdesetih let so ameriški pediatri najprej začeli opozarjati na fizično nasilje nad otroki; v sedemdesetih letih pa se je preučevanje razširilo še na čustveno zlorabo in zanemarjanje ter na spolno zlorabo. Utech/Garrett, s. 419.

² To seveda ne pomeni, da prej trpinčenja ni bilo. Ali kot pravi Pavlovič: »Ko so pretepanje otrok in še bolj nespodobni dotiki postali družbeno nesprejemljivo početje, je neprostodušnost 'novoustanovljene' družinske zasebnosti poskrbela za privid, da so dejansko izginili.« Pavlovič, s. 81.

³ »Children are no strangers to the courtroom, although courtrooms must certainly be strange to them«. Myers, s. 402.

⁴ Glej Imperl, s. 69-82, 165-187.

⁵ Munson navaja tri škodljive učinke, ki jih ima sojenje za otroka: lahko stopnjuje dotedanje probleme, podaljša čas razreševanja simptomov travme in povzroči nove stresne okoliščine. Munson, s. 11.

otrokovih izpovedb, poskušala prikazati, da si otrok zmišljuje, da mu zaradi mladosti ali njegovih osebnih značilnosti sodišče ne more ali ne sme verjeti. Odvisno od starosti otroka se bodo celo postavljale izrečene ali neizrečene domneve, da je otrok sam prispeval k svoji viktimizaciji.⁶

Za nameček pa vse skupaj poteka še v nekem strogem, odraslemu prirejenem okolju in to tako fizično kot psihično. Dvorana je primerna za odrasle; mize, klopi stoli, celoten razpored in vzdušje. Hkrati gre za intelektualni svet, ki ga težko razume celo odrasla oseba, ki ni šolana kot pravnik, za okolje, ki je povsem tuje in strogo. Otrok mora govoriti o najintimnejših strašljivih doživetjih, ki so otroškemu doživljanju sicer neznana; to pa mora pripovedovati ljudem, ki so zanj popolni tujci. Pri vsem tem pa je do nedavnega sojenje spremljal tudi obdolženi; sedel je na svojem prostoru in gledal in opazoval in obsojal in vzbujal strah in negotovost in poskušal, če ne drugače, vsaj neverbalno vplivati na otroka.⁷ Položaj še dodatno poslabšuje dolgotrajnost sodnih postopkov, ker se krizna situacija in napetosti ne morejo razrešiti.

Prelomni trenutek v zgodovini razvoja skrbi za dobrobit otroka-priče-žrtve v kazenskem postopku je bil ameriški primer šole *McMartin* iz leta 1983, ko so ustanovitelja šole in 6 učiteljev obtožili, da so na različne načine spolno zlorabljali več kot 350 otrok. Na sojenju je nasprotna stran zaslisevala enega od otrok 17 dni! Podobno je bil v Veliki Britaniji prelomni primer sojenje Lenu Faircloughu (1983), ki je bil obtožen spolnega napada zoper dve deklici. Po dolgotrajnem in brezobzirnem zaslišanju od obrambe je ena od deklic poskušala narediti samomor. Obtoženega so zaradi pomanjkanja dokazov oprostili, pet let kasneje pa je javno priznal vsa dejanja. Po teh dveh prelomnih primerih, ki sta razburkala javnost, in drugih podobnih primerih so najprej v ZDA in kasneje še drugod po svetu začeli spreminjati odnos do otroka-priče v kazenskem postopku in dokazna pravila o zaslišanju v zvezi s kaznivimi dejanji, pri katerih je otrok sam žrtev.⁸

Spremenjeno stališče o otroški sposobnosti za pričanje

V številnih pravnih ureditvah je še do konca 80. let veljalo stališče, da otroci praviloma niso sposobni biti priče. Starostna

⁶ Ameriške raziskave v zvezi s sojenjem kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost kažejo, da porotniki izjave otrok-žrtev, starih nad 12 let, ocenjujejo kot manj zanesljive, ker jim pripisujejo delež krivde za njihovo viktimizacijo. In to kljub temu, da so poučeni o tem, da otrok ne more pristati na spolna dejanja, ki so predmet obtožbe. Ravno nasprotno velja za oceno zanesljivosti v primerih drugih kaznivih dejanj, ko je otrok priča. Isquith/Levine/Scheiner, s. 203-229.

⁷ Posebno pri mlajših otrokih je nevarnost, da zaradi strahu ne bodo izpovedali v navzočnosti obdolženega, upravičena. Bussey/Lee/Grimbeek, s. 165.

⁸ Mcgough, s. 8-9.

meja, od katere se je mladoletniku priznala sposobnost pričevanja pa je bila med državami različna. Kot primer navajam Veliko Britanijo, kjer je bila ta meja 14 let. Mlajši otroci so morali opraviti nekakšen »test«, ki ga je izvajal sodnik. S tem prizkusom je sodnik moral ugotoviti, ali ima otrok dovolj intelektualnih in spominskih sposobnosti, da lahko primerno poroča o dogodkih in ali ima dovolj razvit čut za pravičnost (tj. razlikuje laž od resnice). Na podlagi tega preizkusa so praviloma izločili vse otroke, stare manj kot 11 let. To je pomenilo, da so v primerih, ko je bila žrtev stara pod 11 let in ni bilo nobenih drugih prič (*hearsay* dokazi niso bili dovoljeni), obveljalo stališče, da otrok ni sposoben pričati in so zadevo praviloma zaključili.⁹ To je obveljalo tudi v primerih, ko je obstajala zdravniška dokumentacija in pričevanje več otrok.¹⁰ Ob dejstvu, da je ena tretjina spolno zlorabljenih otrok stara manj kot 7 let, so bili taki podatki zastrašujoči.¹¹

Tako so za otroke na področju ocenjevanja njihove sposobnosti pričevanja veljale stereotipne predstave o tem, da imajo otroci manjšo sposobnost opazovanja in priklica, da so bolj podvrženi sugestijam, da je meja med domišljijo in resničnostjo pri njih zabrisana in da so sposobni zavestnega zavajanja. Raziskovalna odkritja so takšna stališča v veliki meri zavrgla. Že zelo majhni otroci imajo enake senzorne sposobnosti kot odrasli, vprašanje je samo, kako organizirajo senzorne vzorce. Če zaznavajo drugače, je to zato, ker stvarjem in dogodkom pripisujejo različen pomen kot odrasli. Če se jim dogodek npr. zdi pomemben, ga bodo zaznavali enako dobro ali celo veliko bolje kot odrasli.¹²

Raziskava, v kateri so primerjali izjave štiriletnikov in sedemletnikov o določenem nasilnem dogodku, je pokazala, da so 7 let stari otroci (1) povedali več in se spomnili več podrobnosti kot štiriletniki; (2) naredili so zelo malo napak (manj kot eno na osebo); (3) bolje so se upirali zavajajočim vprašanjem. Vendar pa so se vsi udeleženi otroci izkazali za boljše priče kot mimoidoči. Če so nastajale napake pri izpovedovanju, so bile predvsem v tem, da so *zamolčali* določene dogodke; samo v 14 od 252 primerov so si otroci izmislili nekaj, kar se ni zgodilo.¹³ V drugem eksperimentu, kjer so

⁹ Davies, s. 178-179.

¹⁰ Stanje se je bistveno izboljšalo s sprejetjem *Criminal Justice Act* (1988). Glej Davies, s. 182-183.

¹¹ Boat/Everson, s. 47. Tudi v ZDA imajo nekatere zvezne države določbe, po katerih za otroke v starosti do 10 ali 12 let velja, da niso sposobni pričati na sodišču. Myers, s. 408.

¹² Zanimiv primer je poskus, pri katerem so poskusne osebe različnih starosti gledale film o košarki. Njihova naloga je bila, da si zapomnijo kritične dogodke v filmu. V filmu je bila štirisekundna sekvenca, v kateri je med eno od tekem prečkala igrišče neka ženska z dežnikom. Zaradi selektivne percepcije tega dogodka ni zaznal nobeden od odraslih opazovalcev, zaznalo pa ga je kar 75 % prvošolcev in 22 % četrtošolcev. Mcgough, s. 25.

¹³ Davies, s. 180-181.

morali pet in sedemletni otroci opisovati svoj zdravniški pregled (50 % otrok se je zdravnik dotikal po genitalijah in 50 % ne), velika večina otrok, ki se jih je zdravnik dotikal, sama od sebe tega ni omenila. Šele na neposredno zastavljeno vprašanje jih je 86 % odgovorilo pravilno in samo eden od 36, ki se jih niso dotaknili, je trdil, da se ga je zdravnik dotikal in je to tudi podrobno opisal. V nekem drugem poizkusu si je samo en otrok izmislil dotikanje, medtem ko so ostali otroci ta doživetja raje zamolčali; na neposredno zastavljena vprašanja pa so v veliki meri odgovorili pravilno.¹⁴ Res je, da je za krivično obtožbo nevaren vsak primer izmišljanja. Res pa je tudi, da je odstotek otrok, ki so si dotikanje izmislili, zelo nizek in da ni nobenega razloga za prepričanje, da si tudi odrasli ljudje v takem odstotku ne zmišljujejo določenih dejstev in dogodkov.¹⁵

Raziskovalci so prav tako močno omajali tezo, da otroci ne razlikujejo med resničnostjo in domišljijo oziroma med resnico in lažjo. Že štiriletni otroci lahko pravilno ocenijo, da je neka izjava lažna in celo znajo oceniti, ali nekdo laže po navodilih druge osebe.¹⁶ Ocenjujejo celo, da niso majhni otroci prav nič manj resnicoljubni kot starejši ali celo kot odrasle osebe. Hkrati raziskovalci spodbijajo tudi trditve, da so otroci zelo podvrženi sugestijam. Nekatere raziskave celo potrjujejo, da niso otroci prav nič bolj podvrženi sugestijam kot odrasli ljudje, oziroma da starost ni glavni dejavnik, ki vpliva na sugestibilnost.¹⁷

Na podlagi takih spoznanj ni nobenega razloga, da bi odraslim pričam verjeli bolj kot otrokom. Argumenti bi lahko bili celo obratni: odrasle osebe naj bi mnogo bolj pogosto zavestno lagale; ker imajo hkrati bolj razvite mehanizme nevtralizacije za opravičevanje svojih dejanj in lahko mnogo bolje prikrrijejo čustva, je takšno laž tudi težje spregledati.¹⁸ Raziskave po eni strani torej potrjujejo, da so otroci dovolj zanesljive in kompetentne priče, po drugi pa, da so predsodki zoper njihove sposobnosti pričevanja neupravičeni. Izjavo otroka naj bi torej, kot izjavo odraslega, presojali kot enakovreden dokaz, ki mu v skladu z drugimi dokazi določimo naravo in težo.

¹⁴ Vendar raziskave kažejo, da je spomin na travmatska doživetja manj zanesljiv. Mcgough, s. 45.

¹⁵ Znano je na primer dejstvo, da prihaja do obsodb nedolžnih ljudi, celo do obsodb na smrtno kazen, v največji meri zaradi napačnega pričevanja. Deloma so ta pričevanja lahko zmotna, vsaj v določenem odstotku pa so zavestno napačna. Huff/Rattner/Sagarin, s. 66.

¹⁶ Bussey/Lee/Grimbeek, s. 150-154.

¹⁷ Poskusne osebe v razponu starosti od vrta do fakultete so opazovale insceniran dogodek, o katerem so jim kasneje postavljali vprašanja. Izkazalo se je, da otroci niso prav nič zaostajali za odraslimi niti pri pravilnosti odgovorov na neposredno in korektno zastavljena vprašanja niti pri odgovorih na zavajajoča vprašanja. Perry/Wrightsmann, s. 118.

¹⁸ Prav tam, str. 164.

Kako zmanjšati stres otroka-priče?

(1) Zmanjšati število zaslišanj

Biti priča ali celo ključna priča v kazenskem postopku v prvi vrsti pomeni, da je treba izpovedovati. Sama zahteva po pričevanju je močan travmatski dejavnik.¹⁹ Raziskave kažejo na zelo visoko stopnjo stresa.²⁰ Simptomi, ki so jih odkrili pri otrocih v obdobju, ko so morali nastopati na sodišču, so bili naslednji: 65 % jih je doživljalo težek stres, močno izražen strah, anksioznost, nočne more, nezavedno ponavljanje dejanja, za katero se sodi, pesimističen pogled na prihodnost, večsah depresivnost.²¹

Otrok je moral navadno izpovedovati večkrat: najprej vsaj enkrat pred uvedbo kazenskega postopka (zdravnikom, socialnim delavcem, psihologom ipd.), v začetku teka kazenskega postopka policiji, potem še (odvisno od pravne ureditve) pred neke vrste preiskovalnim sodnikom in nazadnje v sami fazi sojenja.²² Raziskave konsistentno kažejo, da je večkratno izpovedovanje samo po sebi dejavnik, ki veča travmo, poleg tega pa se otrokovo psihološko stanje, v primeru, da priča večkrat, izboljšuje počasneje.²³ Za izboljšanje stanja bi morali torej najprej zmanjšati število zaslišanj; najbolj je, da je zaslišanje samo eno in še to v otroku primernih okoliščinah.²⁴

(2) Skrajšati postopanje

Druga ključna stvar za zmanjševanje stresnosti je čim krajše trajanje postopkov. Raziskave kažejo, da je za otroke, katerih kazenskopravni primeri še niso razsojeni, 12 krat manj verjetno, da bodo kazali razrešitev depresivnih simptomov, kot za tiste, katerih primeri so bili že zaključeni ali tiste, ki niso pričali pred kazenskim sodiščem. Hkrati kažejo otroci, katerih primeri so že bili razsojeni, ne glede na izid primera, (po 18 mesecih) bistveno izboljšanje psihološkega stanja, v primerjavi z otroki, katerih primeri še niso razsojeni.²⁵

¹⁹ V treh obsežnih ameriških longitudinalnih raziskavah se je izkazalo, da: »At initial testing, prior to their involvement in the court process, children score high on measured of stress and anxiety.« Whitcomb/Goodman/Runyan/Hoak, s. 4.

²⁰ Glej zelo podrobno raziskavo Wilson, s. 130.

²¹ Walker Perry/Wrightsmann, s. 136-137.

²² »As early as 1969, Vincènt DeFrancis, the Director of the Children's Division of the American Humane Society, wrote that child victims were exposed to additional trauma by the legal system, and especially by the repeated questioning that occurred during the preliminary investigation and through the time of trial.« Whitcomb/Goodman/Runyan/Hoak, s. 4., s. 2.

²³ Ena od glavnih ugotovitev raziskave je bila: »Children who testified more than once tended not to improve as much as children who testified only once or not at all.« Whitcomb/Goodman/Runyan/Hoak, s. 1.

²⁴ Glej tudi Morgan/Zender, s. 295.

²⁵ Whitcomb/Goodman/Runyan/Hoak, s. 2.

(3) Spremeniti vzdušje

Tretji ključni dejavnik, ki prispeva k zmanjševanju travmatiziranosti, so okoliščine, v katerih poteka pričevanje oziroma - narava okolja, v katerem se zaslišanje dogaja. Z drugimi besedami, način, na katerega se zaslišuje. V primeru, ko gre za otroku naklonjeno okolje, je, kot kažejo raziskave, lahko učinek celo pozitiven.²⁶ Za otroke, ki so pričali v takem okolju, je bilo 20-krat bolj verjetno, da so izkazali pomembno zmanjšanje na lestvicah anksioznosti, kot za tiste, ki sploh niso pričali.²⁷ Avtorji uporabljajo dve možni razlagi: ali je pričanje delovalo terapevtsko, ali pa so otroci doživeli tako olajšanje, ker je bila glavna stresna situacija za njimi. Rezultati so odvisni tudi od starosti otrok. Nekatere od raziskav kažejo, da pričevanje bolj ugodno vpliva na mlajše otroke (4-6 let) in slabše na starejše.²⁸

Kakšno je bilo okolje, ki je povzročilo tak, lahko bi trdili, celo ugoden razplet? Postopki, ki so imeli tak učinek, *niso bili kazenski*, kljub temu pa tudi taki postopki niso bili nestresni: ugotavljali so, ali se je dejanje spolne zlorabe zgodilo in ali je treba otroka izločiti iz domačega okolja. Vendar so bili ti postopki *usmerjeni na otroka* in k iskanju njegovih najboljših koristi; kazenski postopki pa so usmerjeni predvsem v ugotavljanje krivde obdolženca; otrok-priča je tam postranskega pomena. Otroku prijazni postopki potekajo *brez navzočnosti javnosti*, v bistveno bolj prijazni sodnikovi sobi in v *odsotnosti obdolženca*. Vzdušje je omilila tudi *navzočnost osebe, ki ji je otrok zaupal*. Kljub temu, da so bili ti postopki po svoji vsebini prav tako konfliktni, so bili organizirani na drugačen način. Tako avtorji neke raziskave ugotavljajo, da sta v večji meri travmatski dejavnik način zasliševanja in trdost zasliševalca kot pa samo pričevanje.

(4) Omogočiti podporo matere

Četrty dejavnik, ki se je v vseh raziskavah pokazal kot dejavnik, ki pomembno blažilno vpliva na otroke, je bila podpora matere. Ta dejavnik je imel tudi dolgoročno pozitivne učinke; mati, ki je lahko nudila podporo, je bila eden od ključnih dejavnikov, ki so vplivali na hitro izboljšanje psihičnega stanja.²⁹ Tako je ena od pomembnih nalog za zavarovanje otrok tudi opora in pomoč materam, saj njihova podpora pozitivno vpliva na otroka. Pomembno je, da se je dolgoročno duševno stanje vseh otrok izboljšalo ne glede na njihove izkušnje s pravosodnim sistemom.³⁰

Tako za pravnike kot za druge udeležene poklice je pomembna ugotovitev, *da pravila, ki zmanjšujejo stres, povečujejo tudi verjetnost pravilnejše in točnejše izpovedbe*, kajti »okoli-

ščina ni samo mesto, v katerem se spominjanje dogaja, temveč je konstitutivni dejavnik samega spomina.«³¹ V tem delu gresta torej pravni poklic na čelu z interesi pravičnosti in spoznanja drugih strok (psihologije, socialnega dela ipd.) pod zastavo najboljše koristi otroka, po istih poteh z istimi cilji.

Razlika med anglosaškimi in kontinentalnimi kazenskimi postopki

Ob navajanju teh ugotovitev, ki so skorajda izključno iz anglosaškega pravnega okolja, moram opozoriti na to, da obstajajo bistvene razlike med ameriškim sistemom kazensko-pravnega sojenja in kontinentalnim, evropskim.³² Kot vemo, je anglosaški kazenski postopek adversaren, je torej organiziran kot spor tožilca in obtoženega pred neopredeljenim sodiščem. Taka zgradba postopka povzroči »tekmovanje« med obema strankama, kar se kaže tudi v možnosti predlaganja in izvajanja svojih dokazov. Tak sistem, v skladu s pravili dokaznega prava, povzroči, da je adversarni sistem bistveno bolj neprijazen za priče. Te so namreč podvržene tako imenovanemu navzkrižnemu zasliševanju - zaslišuje jih tudi nasprotna, »sovražna« stran, ki lahko uporabi najrazličnejše, z zakonom še dovoljene pritiske.

Po drugi strani pa ima v adversarnem postopku obdolženec večje pravice; te pravice so včasih v koliziji s pravicami priče, kar prav tako povzroča dodaten stres pri priči. Sami ameriški avtorji opozarjajo, da je že po naravi postopka mešani postopek bolj naklonjen otroku-priči v kazenski zadevi.³³ Sodnik namreč lahko prevzame zaslišanje otroka in ne dopusti pritiska nanj, hkrati pa je sodnik v skladu z načelom iskanja materialne resnice sam odgovoren za preiskovanje zadeve in otrok tako ni pojmovan kot »sovražna priča«, temveč kot oseba, ki pripomore k razjasnitvi zadeve. Temu primerno so tudi dokazna pravila, ki bistveno bolj varujejo pričin položaj. Navedene razlike med obema sistemoma nas opozarjajo na to, da ameriških rezultatov ne smemo brez pridržka prenesti v naše razmere.

Tuje zakonodajne rešitve in predlogi za izboljšanje položaja otroka-priče

(1) Spremembe v sodni dvorani

Eksperimentalno so ugotovili, da nekatere značilnosti sodne dvorane negativno vplivajo na otroško sposobnost spominjanja, ker povečujejo stres,³⁴ zato so nekateri zgovorniki otrokovih pravic začeli spreminjati razpored in vzdušje v sodnih dvoranah. Namen spreminjanja je ustvariti bolj pri-

²⁶ Munsonova navaja, da ima lahko pričanje katarzičen učinek. Munson, s. 11.

²⁷ Prav tam, s. 2 in 5.

²⁸ Wilson, s. 130.

²⁹ Prav tam, s. 2, 4 in 6.

³⁰ Prav tam, s. 1.

³¹ Saywitz/Nathansonn, s. 613.

³² Myers, s. 403-404.

³³ Prav tam, s. 404.

³⁴ Saywitz/Nathansonn, str. 619.

jetno ali vsaj manj ogrožujoče vzdušje. To je lahko pomenilo, da so pripeljali v dvorano otroško mizo in stol,³⁵ da so stranke spremenile svoja stalna mesta in se razporedile tako, da je bilo vzdušje bolj prijetno (npr. okrog mize ipd.). Sodniki in odvetniki lahko v Veliki Britaniji odložijo halje in lasulje.

V ZDA pa na primer niso dovolili obešanja otroških plakatov niti prinašanja najljubših igrač v sodno dvorano.³⁶ Vrhovno sodišče države New Jersey je razveljavilo sodbo na podlagi izpovedbe otroka-priče, ker mu je sodnik obljubil sladoled, če bo govoril po resnici.³⁷ Ker so mu res prinesli sladoled pred navzkrižnim zaslišanjem, naj bi to pri poroti vzbudilo vtis, da je govoril po resnici in je bila tako zadeva prejudicirana s strani sodišča.

(2) Priprava otroka na pričanje

Po vzoru nekaterih držav, ki otroke pripravljajo na zahtevnejše medicinske posege, so podobne metode uporabili tudi pred zaslišanjem. Otroke so seznanili s prostorom, v katerem bo potekalo pričevanje, razložili so jim, kje bo sedela katera od oseb. Otrokom so razložili, seveda odvisno od starosti in zrelosti, kakšen je namen sojenja in kdo so osebe, ki bodo navzoče, ter kakšna je njihova vloga.³⁸

Psihološke priprave so potekale v smeri zmanjševanja stresa in povečevanja zmožnosti jasnega in koherentnega izražanja. Izkazalo se je, da so priprave otrokom pomagale v več ozirih: otroci so se na primeren način seznanili s potekom postopka, naučili so se bolj konstruktivno spopadati s stresom in napetostjo, povezano z zlorabo in kazenskim postopkom, povečale so se jim sposobnosti izražanja, kar je koristilo jasnosti in verodostojnosti izražanja.³⁹ Raziskave kažejo, da priprave povečujejo priklíc in spominske zmožnosti nasploh, zmanjšajo sugestibilnost in zmanjšujejo stres.⁴⁰

(3) Usposabljanje strokovnjakov za zasliševanje otrok

V tujini otroke zaslišujejo posebej usposobljeni policisti, sodniki, tožilci ipd. Nekatere države so sprejele celo posebne

zakone o tem, kako je treba zasliševati otroke. Ponekod dovoljujejo, da otroke zaslišujejo multidisciplinarni timi. V Veliki Britaniji imajo policisti in socialni delavci enotno in skupno usposabljanje, da bolje spoznajo mišljenje in delovanje drugega in da lahko skupno opravijo zaslišanje.⁴¹ Če gre za zelo majhnega otroka, potem včasih dopustijo, da zaslišanje opravi kakšna druga oseba in ne sodnik; na primer psiholog ipd.

(4) Pričevanje v nenavzočnosti obtoženega in javnosti

Ker lahko navzočnost javnosti moti in stigmatizira otroka, tudi v državah, v katerih je načelo javnosti pojmovano kot nujni del poštenega sojenja, dovoljujejo, da se v obravnavanih primerih javnost lahko izključi. Eden največjih virov travmatiziranosti za otroka je navzočnost obdolženega pri pričevanju. Ker se hkrati s tem zmanjšuje tudi verodostojnost njegove izpovedbe, so s številnimi novostmi med zaslišanjem otroka-priče poskušali prekiniti njun »stik«. V prvih poskusih so zgolj obračali prostor za pričevanje tako, da otrok ni imel neposrednega očesnega stika z obdolženim.⁴² Kasneje so začeli nameščati med njiju poseben zaslon, ki je otroku povsem zastrl pogled na obdolženega. V zadnjem desetletju pa prevladujejo rešitve, ki uporabljajo sodobno video tehnologijo.

Nekatere države dopuščajo neposredno dvosmerno video povezavo s sodno dvorano.⁴³ V takem primeru imajo sodnik, tožilec in obtoženi z odvetnikom pred seboj ekrane in lahko prek videa gledajo in poslušajo otrokovo pričevanje. Z video povezavo poteka tudi zasliševanje in nasprotno zasliševanje. Druga možna rešitev je ta, da se pričevanje posname na videokaseto, ki si jo kasneje ogledajo na sojenju. V tem primeru priči seveda ni mogoče neposredno postavljati vprašanj.

Kritike so bile uperjene tudi zoper uporabo sodobne video tehnologije. Nekateri trdijo, da je otrok pred kamero še bolj nesproščen.⁴⁴ Drugi pa navajajo predvsem kršitve pravice do kontradiktornega sojenja oziroma kršitve temeljne dokazno-pravne pravice - soočiti se s sebi sovražno pričo.⁴⁵ Tako naj bi

³⁵ Primer *Commonwealth v. Amirault*, (1989). Myers, s. 410.

³⁶ *State v. Palabay* (1992).

³⁷ Myers, s. 411.

³⁸ Na vprašanje, kaj je sodišče, je smiselno pravilno odgovorilo 18 % triletnikov, 40 % šestletnikov, 85 % sedemletnikov in preko 90 % devetletnikov. 91 % triletnikov ni vedelo prav nič o osebi sodnika, pri štirih so začeli naštevati njegove zunanje značilnosti (oblečen v črno, star, ima očala ipd.). Šele pri devetih letih so otroci začeli navajati funkcije sodnika. Pri tem so bile njihove predstave o vlogi sodnika take, da kaznuje slabe ljudi. Otroci do sedmega leta niso imeli nobene predstave o tem, kaj dela odvetnik niti kaj pomeni biti priča. Če pa imajo kakšno predstavo, je taka, da ljudje govorijo po resnici in da sodnik spozna, kaj je res. Prve predstave o sodišču in sodniku so take, da gre do sodišče samo slabi/grdi ljudje. Za delo z otroki-pričami je pomembno ugotoviti, kakšne predstave imajo o sodišču in osebah, ki tam delujejo in jih po potrebi spremeniti. Walker Perry/Wrightsmann, s. 99-105.

³⁹ Myers, s. 406.

⁴⁰ Prav tam, s. 406. Saywitz in Snyder opozarjata na težave pri eksperimentalnem preizkušanju učinka priprav. Otroci, ki sodelujejo pri poskusu, vedo, da bodo morali obnavljati neke podatke, v resničnem življenju ni tako; poskusne osebe niso čustveno vpletene v dogajanja, medtem ko so »prave« priče izrazito čustveno angažirane, kar vpliva tudi na kakovost izpovedbe in priklíc. Saywitz/Snyder, s. 125.

⁴¹ Morgan/Zender, s. 296.

⁴² Myers, s. 410.

⁴³ Pod določenimi pogoji, ki varujejo položaj obdolženca poznajo take določbe Škotska, Anglija, Kanada in Avstrija. Prav tam, s. 415.

⁴⁴ Davies, s. 185.

⁴⁵ Vsaka oseba, ki je obtožena kaznivega dejanja, ima pravico biti seznanjena z dokazi, ki jo bremenijo in mora imeti možnost, da jim oporeka, jih spodbija. Če se ne more soočiti s sovražno pričo, kar pomeni, da ji ne more postavljati vprašanj in ji oporekati, se ne more učinkovito braniti. Iz podobnega razloga so prepovedani tudi *hearsay* ali posredni dokazi.

bili v tem primeru v konfliktu dve pravici: pravica obdolženega in pravica otroka-priče.

(5) Sprememba dokaznih pravil

Zelo pomembna sprememba dokaznih pravil v takih primerih, predvsem v anglosaških deželah, je dopustitev uporabe posrednega dokaza (*hearsay evidence*). Takšno dokazovanje sicer ni dovoljeno, ker priča govori o nečem, česar ni sama zaznala, temveč nekaj, kar je zvedela.⁴⁶ Takšni dokazi so nezanesljivi, hkrati pa kršijo temeljno obdolženčevo pravico soočiti se s sovražnimi pričami. V postopkih, s katerimi se ukvarjamo, je navadno zelo malo dokazov. Pogosto so poleg trditvev otroka skorajda edini dokaz ravno izpovedi otroka osebam, ki jim zaupa. V takih primerih zato dopuščajo *hearsay* dokazovanje.

Nekatere države dopuščajo, da se med pričevanjem otroka lahko dela krajše odmore. V nekem primeru so otroku celo dovolili, da je šepetal odgovore svoji materi, ki jih je za njim ponovila na glas.⁴⁷ V nekaterih ameriških zveznih državah morajo odvetniki svoje ugovore podajati na način, ki za otroka ni zastrašujoč.⁴⁸

(6) Uporaba anatomsko oblikovanih lutk

V ZDA mlajšim otrokom dopuščajo, da anatomski dejstva pri kaznivih dejanjih spolne zlorabe pokažejo na lutkah ali slikah. Boat in Everson navajata, da je uporaba lutk koristna na več načinov: lutko, element, ki je otroku blizu, lahko zasliševallec uporabi kot nenasičen prehod na širše seksualne teme,⁴⁹ lutka predstavlja anatomski model, na katerem lahko otrok z manj sramu ali zadrege pokaže svoje razumevanje funkcije in pomena posameznih delov telesa;⁵⁰ lutko uporabljajo kot nekakšen manj nasilen sprožilec spominov na dogodke⁵¹ in ne

nazadnje, otroci na lutki lažje pokažejo, kaj se je dogajalo njim samim. Lutke pogosto uporabljajo tudi kot diagnostično sredstvo.⁵²

Uporaba lutk in slik je sprožila tudi kritike. Nekateri avtorji prisegajo samo na spontane izjave in opozarjajo na nevarnost, da pogled na lutko lahko poveča sugestibilnost otroka ali da celo povzroči, da si otrok začne zmišljevati dogodke in podrobnosti, ki se niso zgodili. Lutke naj bi povzročile, da začne otrok igrati to, kar je videl ali slišal kje drugje, ali to, kar ga skrbi; torej nekaj, kar se nikoli ni zgodilo. Raziskave so pokazale, da so ti strahovi neupravičeni; eksperiment s skupinama, ki sta kazali podrobnost neke telesne igre, je pokazal, da otroci, ki so uporabljali lutke, niso naredili nič več napak kot tisti, ki so kazali anatomske podatke na samem sebi ali so o njih samo pripovedovali. Pri tem so raziskovalci uporabljali tako odprta kot sugestivna in celo zavajajoča vprašanja.⁵³ Drug poskus, pri katerem je polovici otrok (starost 5 in 7 let, N=72) zdravnik opravil analni pregled, drugi polovici pa ne, je pokazal, da so otroci zelo zanesljive priče. Pri spontanem povzemanju dogodkov mesec dni po poskusu je samo 22 % analno pregledanih otrok navedlo to dejstvo, z uporabo lutke se je odstotek dvignil na 44 %. Poskus je tudi pokazal, da si nobeden od otrok, ki so bili analno pregledani, ni ničesar izmislil. Pri tistih, ki niso bili analno pregledani, so si 3 otroci pri neposrednem zaslišanju izmislili dotike po genitalijah, ta napaka pa se ni ponovila pri uporabi lutk. Vsi otroci so bili zelo odporni na zavajajoča vprašanja.⁵⁴

Tisti, ki so kritični do uporabe lutk, trdijo, da rezultati teh poskusov niso relevantni, saj je šlo za otroke, ki niso bili spolno zlorabljeni in niso imeli nobenega »seksualnega znanja«. Hkrati naj ti otroci ne bi imeli nobenega namena zavajati eksperimentatorja. Pri otrocih, ki so bili zlorabljeni ali ki hočejo namerno zavajati, pa naj bi bili rezultati drugačni.⁵⁵

(7) Navzočnost osebe, ki ji otrok zaupa

Pri vseh zaslišanjih je lahko navzoča oseba, ki ji otrok zaupa. Ta oseba je lahko roditelj, sorodnik ali kakšen strokovnjak, najbolje specialist za področje pomoči žrtvam. Pomembno je, da ta oseba ni priča v istem postopku. Otroci se s tako osebo ne sme posvetovati o tem, kako naj odgovori. Ponekod ima lahko otrok tudi odvetnika, ki pa ima manj pravic kot zagovornik obdolženca (ne more podajati dokaznih predlogov ali zasliševati prič ipd.). Navzočnost osebe, ki ji otrok zaupa, povečuje sposobnost pričevanja in omogoča, da se otroku postavi več vprašanj. Nekateri avtorji celo trdijo, da je prav ta sprememba od vseh najbolj pomembna in da najbolj prispeva k izboljšanju položaja otroka-žrtve.⁵⁶

⁵² Ugotavljajo, ali se spolno zlorabljeni otroci drugače igrajo z golimi lutkami ipd.

⁵³ Boat/Everson, s. 57-58.

⁵⁴ Prav tam, s. 58-59.

⁵⁵ Prav tam, s. 59-62.

⁵⁶ Myers, s. 413.

⁴⁶ Za posredne dokaze lahko štejejo tudi pisni ali drugačni podobni posredni dokazi, kjer ni mogoče zaslišati avtorja.

⁴⁷ *United States v. Romey* (1991).

⁴⁸ Myers, s. 410.

⁴⁹ V roke otroka-priče da lutko in ga npr. vpraša, ali se mu zdi, da je to fantek ali punčka, nato ga začne spraševati o razlikah med spoloma ipd. V ZDA teče razprava o tem, ali naj ponudijo otroku oblečeno ali že slečeno lutko. Priporočajo oblečene lutke, ker naj oblečena lutka ne bi spodbujala takojšnjih seksualnih sugestij in ker s tem otroku omogočijo odločitve, ali jo bo stekel ali ne. Boat/Everson, s. 48.

⁵⁰ Strokovnjaki za zasliševanje otrok opozarjajo, da se otroku ne sme sugerirati imen za posamezne dele telesa, pač pa je treba uporabljati njihovo terminologijo. Problemi s terminologijo se pojavljajo predvsem pri mlajših otrocih. Schor in Sivan sta pri raziskavi besed za spolnostjo povezane dele telesa pri otrocih, starih od 3-8 let ugotovila, da uporabljajo za te dele telesa več kot 100 besed. Več kot pol staršev otrok v vseh starostnih skupinah ni uporabljalo različnih imen za različne dele telesa in tako so taka imena uporabljali tudi otroci. Izraz »bottom« so npr. uporabljali tako za anus kot za vagino in zadnjico. Prav tam, str. 55.

⁵¹ Mnogi otroci spontano ne povedo ničesar o seksualni zlorabi, ali pa jo opisujejo z zelo ohlapnimi termini (npr. nadlegovanje ipd.) Ob pogledu na lutko pa se jim sprožijo spomini in začnejo pripovedovati podrobnosti. Prav tam, str. 56.

Določbe zakona o kazenskem postopku

(1) Za otroka veljajo najprej splošne določbe Zakona o kazenskem postopku (v nadaljevanju ZKP) o pričah. Priča je načeloma dolžna izpovedovati po resnici (II. odstavek 240. člena ZKP). Če je otrok v tesnejšem sorodstvenem razmerju s storilcem, potem ima v postopku poseben status *privilegirane priče* (236. člen ZKP).⁵⁷ To pomeni, da je oproščen dolžnosti pričevanja in da mora biti na to možnost posebej opozorjen. Zakon hkrati določa, da ni dovoljeno zaslišati mladoletne osebe, ki glede na svojo starost in duševno razvitost ni sposobna razumeti pravice, da ni dolžna pričati, razen če to zahteva sam obdolženec (III. odstavek 236. člena ZKP).

Določba o pravici do oprostitev od dolžnosti pričevanja pa ima v primerih, zanimivih za naše razpravljanje, pravzaprav dvorezen učinek, saj je bila sprejeta z drugačnim namenom. Njen namen je preprečiti zakonsko prisilo podajanja izjav v škodo obdolženca, če so z njim v zaupnem ali intimnem razmerju.⁵⁸ Namen norme je torej v varovanju razmerja zaupnosti. V našem primeru pa je otrok žrtev te zaupnosti in navadno edina priča! Otrok se lahko torej pod vplivom, pod prisilo ali grožnjo obdolženca odloči, da preprosto ne bo pričal. Ker je to seveda njegova pravica, sodišče ne more storiti prav nič: v primeru, da je pričevanje ključni dokaz, mora izreči oprostilno sodbo. V drugi situaciji, ko pa bi sodišče ocenilo, da otrok ni sposoben pričati, pa bi lahko obdolženi vplival na to, da bi otrok kljub temu moral pričati; seveda bi do te možnosti prišlo predvsem v primeru, ko bi obdolženec pričakoval zanj ugodno izjavo. Sodišče bi zato moralo imeti možnost zavrniti obdolženčevo zahtevo.⁵⁹

(2) Zakonodajalec je na srečo z novelo iz 1999. leta izrabil možnosti in sprejel nekaj novosti, katerih namen je zboljšanje položaja otroka žrtve in s tem zmanjševanje stresnosti tega dogodka ter preprečevanje nadaljnje viktimizacije. Te novosti veljajo v primerih, ko gre za kazniva dejanja zoper spolno integriteto⁶⁰ in za kazniva dejanja surovega ravnanja.⁶¹

Mladoletna žrtev mora imeti v primeru, da gre za navedena kazniva dejanja, **od uvedbe kazenskega postopka dalje pooblaščenca**. Pooblaščenec skrbi za mladoletnikove pravice, še posebej, kot določa zakon, za zaščito njegove integritete med zaslišanjem pred sodiščem.⁶² Če si pooblaščenca ne

⁵⁷ Druga točka I. odstavka 236. člena ZKP: »Dolžnosti pričevanja so oproščeni: (2) obdolženčevi krvni sorodniki v ravni vrsti, sorodniki v stranski vrsti do vštetelega tretjega kolena in sorodniki po svaštvo do vštetelega drugega kolena.«

⁵⁸ Enak privilegij velja tudi za zakonskega oz. zunajzakonskega partnerja, posvojenca ali posvojitelja, verskega spovednika o tem, kar je izvedel med spovedjo, in druge osebe, ki jih k varovanju skrivnosti zavezuje poklicna skrivnost. (236. člen ZKP)

⁵⁹ Glej Filipčič, s. 164-165.

⁶⁰ Gre za kazniva dejanja iz členov 180-184 KZ.

⁶¹ 201. člen KZ.

⁶² Tretji odstavek 65. člena ZKP.

vzame sam, mu ga postavi sodišče po uradni dolžnosti izmed odvetnikov. Takšna določba je seveda hvalevredna, saj blaži učinek, ki ga ima postopek na otroka in mu pomaga tudi razumeti postopek in v njem sodelovati.

Kot problem pa se postavlja vprašanje, zakaj je navzočnost pooblaščenca določena šele od začetka teka formalnopravnega ali sodnega postopka dalje in ne že v postopku pred policijo, ki je za otroka gotovo prav tako neprijeten. To vprašanje se povezuje s širšim vprašanjem o tem, kdaj se začne kazenski postopek in kdaj osebam pripadejo njihove pravice.⁶³ Smiselno bi bilo, da bi imel otrok v vseh pravnih postopkih, ki tečejo v zvezi z istimi dejanji, istega pooblaščenca in to od dejanskega začetka postopka dalje. Vprašanje tudi je, kdo naj bi bil pooblaščenec: zakon ima očitno v mislih odvetnika. Vendar pa to ni nujno najboljša rešitev - morda bi lahko imel otrok zaupnejše razmerje s kakšno drugo osebo. Ker pri varstvu prič ni tako poudarjen pravni vidik, temveč bolj vidik zaupnosti, bi lahko to nalogo tudi v pravnem okviru dovolj dobro opravljala kakšna oseba drugačnega poklica; za razmerje zaupnosti pa bi bilo to lahko tudi boljše.

(3) Nov V. odstavek 331. člena ZKP določa, da se na glavni obravnavi otrokom, starim do 15 let, ki so bili žrtve naštetih kaznivih dejanj, **ne sme direktno postavljati vprašanj**. To pomeni, da se lahko samo prebere otrokova izjava, podana pred preiskovalnim sodnikom. S tem je zakonodajalec hotel zmanjšati možnosti izpostavljanja otroka negativnim učinkom kazenskega postopka in predvsem doseči, da se otroku na sojenju ni treba soočiti z obdolženecem in izpovedovati v njegovi navzočnosti. Obdolženec lahko, v skladu z ZKP, otroku kot priči postavlja samo posredna vprašanja (VI. odstavek 331. člena ZKP). To pomeni, da se, če sodišče oceni, da so vprašanja tehtna, ponovi preiskovalno dejanje zaslišanja priče pred preiskovalnim sodnikom; lahko v navzočnosti obdolženčevega zagovornika.

(4) Zakon določa, da lahko sodišče v primeru, ko zaslišuje kot pričo otroka, mlajšega kot 14 let, sklene, da se **izključi javnost** (III. odstavek 331. člena).

Sklep

Kljub nekaterim pomembnim spremembam zakonodaje - predvsem spremembi, ki onemogoča neposredno zastavljanje vprašanj in pravici do pooblaščenca, naš zakonodajalec še vedno ni uporabil nekaterih možnosti, ki jih poznajo druge države. Tako ostaja polje za izboljšave, kot vedno, tudi na tem mestu še odprto.

(1) zmanjšati število zaslišanj na eno samo zaslišanje

Po našem procesnem zakonu še vedno pride vsaj do dveh zaslišanj: pred policijo in pred preiskovalnim sodnikom. Če

⁶³ Šugman, (v tisku).

obdolženec postavi dodatna vprašanja, je otrok lahko ponovno zaslišan pred preiskovalnim sodnikom. Najboljše bi bilo organizirati eno samo zaslišanje. Ta rešitev ima tudi to prednost, da bi zaslišanje lahko potekalo v otroku bolj prijaznem okolju; ne nujno na policiji ali na sodišču.

(2) *sprememba dokaznih pravil*

Tako za zmanjševanje stresa kot za oceno verodostojnosti izjav bi bilo bolje, da bi otroka zasliševal interdisciplinarni tim. Pri takšnem zaslišanju bi morali uporabljati video tehnologijo. Na ta način bi zmanjšali število zaslišanj, hkrati pa bi bilo zadoščeno tudi obdolženčevim pravicam, saj bi lahko pogledal posnetek tega zaslišanja in ne samo prebral ali poslušal zapisnika o zaslišanju.

Tudi pri nas bi lahko uvedli možnost, da otrok nekatere anatomske podrobnosti pokaže s pomočjo lutke ali slike.

(3) *uvedba posebnega skrajšanega ali pospešenega postopka*

Kot kažejo raziskave, je eden najbolj travmatskih dejavnikov dolgotrajnost postopkov, zato bi bilo treba takšne postopke obravnavati prednostno ali po posebnem skrajšanem postopku.

(4) *stalno usposabljanje strokovnjakov, ki zaslišujejo otoke*

Ker zasliševanje otrok zahteva poseben pristop, še posebej zasliševanje zelo prestrašenih otrok z zgodovino zlorab, bi morali otroke zasliševati samo za to posebej usposobljeni strokovnjaki. Ti strokovnjaki bi se morali usposobiti tudi za pripravo otroka na srečanje s pravosodnim sistemom.

(5) *zaupnik otroka že od prvega zaslišanja oz. poizvedovanja dalje⁶⁴*

Otrok-žrtev bi moral imeti pravico, da je ob njem oseba, ki ji zaupa, ne samo od začetka sodnega kazenskega postopka dalje, ampak že od prvih poizvedovanj pred katerikoli organom. Ta oseba bi sicer morala poznati otrokove pravice in pravno postopanje, ni pa nujno, da bi bila pravnik. Na prvem mestu bi moral biti odnos zaupanja.

(6) *organizirati podporno mrežo za matere otrok-žrtev*

Raziskave kažejo, da ima materina podpora velik blažilni učinek na otroke žrtve, zato bi morali skrbeti tudi za njihovo dobrobit.

LITERATURA:

1. Bussey, K., Lee, K., Grimbeek, E. J. Lies and Secrets: Implications for Children's Reporting of Sexual Abuse. V: Goodman, G. S., Bottoms, B. L.: **Child Victims, Child Witnesses: (Understanding and Improving Testimony)**. New York, The Guilford Press, s. 147-168.
2. Boat, B. W., Everson, M. D. The Use of Anatomical Dolls in Sexual Abuse Evaluations: Current Research and Practice. V: Goodman, G. S., Bottoms, B. L.: **Child Victims, Child Witnesses: (Understanding and Improving Testimony)**. New York, The Guilford Press, s. 47-70.
3. Davies, G. (1991). Children on Trial: Psychology, Videotechnology and the Law. **The Howard Journal of Criminal Justice**, 30/3: s. 177-191.
4. Filipčič, K. (1999). **Nasilje v družini - kriminološki in kazenskoopravni vidik**. Ljubljana, Pravna fakulteta. (doktorska disertacija)
5. Huff, C. R., Rattner, A., Sagarin, E. (1996). **Convicted but Innocent: (Wrongful Conviction and Public Policy)**. Thousand Oaks, Sage Publications.
6. Imperl, F., eds. (1994). **Zbornik prispevkov delovne konference o delovanju in sodelovanju strokovnih služb na področju preprečevanja zlorab in zanemarjanja otrok**. Ljubljana, Firis.
7. Isquith, P. K., Levine, M., Scheiner, J. Blaming the Child: Attribution of Responsibility to Victims of Child Sexual Abuse. V: Goodman, G. S., Bottoms, B. L.: **Child Victims, Child Witnesses: (Understanding and Improving Testimony)**. New York, The Guilford Press, s. 203-228.
8. McGough, L. S. (1994). **Child witnesses: fragile voices in the american legal system**. New Haven & London, Yale University Press.
9. Morgan, J., Zender, L. (1992). The Victim's Charter: A New Deal for Child Victims. **The Howard Journal of Criminal Justice**, 31 /4, str. 294-308.
10. Munson, D. M. (1989). Child Victim as Witness. **NIJ Reports**, 214/Maj-June: s. 11-13.
11. Myers, J. E. B. (1996). A Decade of International Reform to Accommodate Child Witnesses. **Criminal Justice and Behavior**, 23/June: s. 402-423.
12. Pavlović, Z. (1993). **Psihološke pravice otroka - otrokove pravice onstran pravnega varstva**. Radovljica, Didakta.
13. Saywitz K. J., Nathanson, R. (1993). Children's Testimony, and Their Perceptions of Stress in and out of the Courtroom, **Child Abuse & Neglect**, 17/2: s. 613-622.
14. Šugman, K. G. (2000). **Dokazne prepovedi v kazenskem postopku: meje (samo)omejevanja države**. Ljubljana, Bonex. (v tisku)
15. Utech M. R., Garrett R. R. (1992). Elder and Child Abuse - Conceptual and Perceptual Parallels. **Journal of Interpersonal Violence**, 7/3: s. 418-428.
16. Walker Perry, N., Wrightsman, L. S. (1991). **The Child Witness**. Newbury Park, Sage Publications.
17. Whitcomb, D., Goodman, G. S., Runyan, D. K., Hoak, S. (1994). **The Emotional Effects of Testifying on Sexually Abused Children**. Washington, National Institute of Justice.
18. Wilson J. J., eds. (1994). **The Child Victim as a Witness**. Washington, U.S. Dept. of Justice.

⁶⁴ Za nekatere druge predloge glej Filipčič, s. 172-173.

Child victim - child witness in criminal proceedings

Katja Šugman, LL.D., Assistant at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Since attention to the syndrome of physical and sexual child abuse has increased in recent decades, more and more children are appearing before the courts as witnesses of criminal offences in which they were themselves victimised. The criminal justice system, as a rational system created by adults for adults, has been shown to be unsuitable for children and also unready to adjust to the needs of children. This situation enabled, on the one hand, adjudication in matters in which children were nearly the only witnesses and, on the other hand, it caused children additional traumas. Knowledge about ways in which to make a child's situation easier has slowly come from Anglo-Saxon countries, where the majority of research studies on these topics has been undertaken, and made its way into Slovene legislation. A child is to be interviewed by a multidisciplinary team in the absence of the defendant and only once (such an interview may even have a positive effect); the circumstances and the atmosphere during the interview should be very favourable to the child; such proceedings should be very expedient or summary; a child should have the right to be accompanied in all proceedings by a person in whom s/he has confidence; some rules of evidence should be modified and a support net for victims of crime and persons who are closest to them, should be organised.

Key words: child victim, child witness, criminal proceedings, trauma, competence to witness, rules of evidence

UDC 343.143.5